

dr JAN RZEPECKI
Centralny Instytut Ochrony Pracy
– Państwowy Instytut Badawczy
mgr ANNA SERAFIŃSKA
Zakład Ubezpieczeń Społecznych

Nowy system ubezpieczenia wypadkowego w Polsce

W artykule scharakteryzowano świadczenia z nowego systemu ubezpieczenia wypadkowego oraz zasady finansowania prewencji wypadkowej. Przedstawiono zasady różnicowania stopy procentowej składki w poszczególnych etapach jej wprowadzania z wyszczególnieniem obowiązujących obecnie wysokości stóp procentowych składek.

New accident insurance system in Poland

The article discusses benefits under the new workplace accidents insurance system and the rules pertaining to the accident prevention financing. Moreover, the article presents the principles underlying the differentiation of contribution rates at various stages of their implementation as well as the specification of the amounts of contribution rates now in place.

Ubezpieczenie wypadkowe w Polsce ma długoletnią tradycję. Wydzielone ubezpieczenie wypadkowe, którego wpływy stanowiły zróżnicowane składki funkcjonowało bowiem w okresie międzywojennym a także w pierwszych latach po II wojnie światowej. Istotny wpływ na kształt tego ubezpieczenia miała ustawa z 22 marca 1933 r., zwana ustawą scaleniową, która ujednoliciła zasady ubezpieczenia społecznego, w tym wypadkowego na obszarze całej Polski [1]. W zakresie ubezpieczenia wypadkowego ustawa scaleniowa ujednoliciła stan prawny w tym zakresie na terenie całego kraju oraz wprowadziła wiele istotnych unormowań, jak:

- wprowadzenie pojęcia „wypadek w zatrudnieniu”, szerszego od pojęcia „wypadek przy pracy”, obejmującego także wypadki w drodze do i z pracy
- objęcie ochroną ubezpieczeniową skutków wywołanych chorobami zawodowymi
- ujednolicenie finansowania ubezpieczenia wypadkowego na terenie całego kraju.

W miejsce dotychczasowych trzech zakładów ubezpieczeń od wypadków, zlokalizowanych w Poznaniu, Królewskiej Hucie i we Lwowie powstał jeden Zakład Ubezpieczeń Społecznych, dysponujący pięcioma podstawowymi funduszami ubezpieczeniowymi, w tym funduszem Ubezpieczenia od Wypadków i Chorób Zawodowych [2].

Wprowadzone zasady finansowania ubezpieczenia wypadkowego uwzględniły elementy stymulujące działalność prewencyjną zakładów pracy na rzecz bezpieczeństwa i higieny pracy. Celowi temu służyła zróżnicowana składka ubezpieczeniowa, ustalana procentowo od wypłacanych

wynagrodzeń* oraz akcja kontrolna prowadzona przez organy inspekcyjne ZUS. Wysokość składek, według taryfy składek ustalonej na lata 1938 – 1940, wahała się w granicach od 0,18% do 7,80%.

Przez pierwsze lata po zakończeniu II wojny światowej, w zakresie ubezpieczenia wypadkowego obowiązywał stan prawny ustalony wspomnianą ustawą scaleniową. W 1951 r. doprowadzono do całkowitego scalenia finansów ubezpieczeń społecznych i wprowadzenia jednej składki na ubezpieczenie społeczne.

Po roku 1989 uznano w Polsce, że konieczne staje się wprowadzenie rozwiązań polegających na ustalaniu zróżnicowanej składki w zależności od występowania w zakładzie ryzyka wypadków i chorób zawodowych. Szczególną aktywność w promowaniu takiego podejścia wykazywał Centralny Instytut Ochrony Pracy, gdzie został opracowany model zróżnicowanej składki na ubezpieczenie wypadkowe. Model ten w ramach prac Instytutu został eksperymentalnie sprawdzony w ponad 800 przedsiębiorstwach o różnym profilu działalności [3].

Reforma systemu ubezpieczenia wypadkowego została zapowiedziana przez ustawę z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych, zwaną dalej ustawą systemową, która wprowadziła m.in. podział ubezpieczeń społecznych na cztery następujące rodzaje ubezpieczeń: emerytalne, rentowe, chorobowe i wypadkowe [4]. Na każde z tych ubezpie-

* Podstawę różnicowania składki dla poszczególnych rodzajów działalności stanowiły zarówno dotychczasowe jak i przyszłe wydatki ZUS na świadczenia wypadkowe oraz koszty administracyjne i inne. Składki ustalone dla działalności mogły być przez ZUS podwyższone i obniżane do $\pm 25\%$, na podstawie tzw. jakościowej oceny bezpieczeństwa pracy w zakładzie.

czeń ustalone zostały odrębne składki, z których tworzone są w ZUS odrębne fundusze, w tym fundusz wypadkowy.

Ustawa systemowa, poza określeniem zakresu podmiotowego osób podlegających ubezpieczeniu wypadkowemu określiła, iż stopa procentowa składek na ubezpieczenie wypadkowe jest zróżnicowana dla poszczególnych płatników i ustalana w zależności od poziomu zagrożeń zawodowych i skutków tych zagrożeń oraz wynosi od 0,4 do 8,12% podstawy wymiaru składek. Ustawa weszła w życie z dniem 1 stycznia 1999 r., z wyjątkiem m.in. artykułu dotyczącego różnicowania stopy procentowej składek.

W 2002 r. ubezpieczeniem wypadkowym objętych było ok. 12,8 mln osób ubezpieczonych, a wydatki z funduszu ubezpieczenia wypadkowego ZUS na świadczenia związane z wypadkami przy pracy, w drodze do i z pracy oraz choroby zawodowe wyniosły 4,2 mld PLN [5]. Wydatki te stanowiły ok. 4,4% ogółu wydatków z funduszu ubezpieczeń społecznych ZUS i wyniosły kwotę stanowiącą 0,5% PKB Polski. Wydatki z ubezpieczenia wypadkowego nie obejmowały świadczeń rzeczowych (w 100% były to świadczenia pieniężne), a dominowały wśród nich świadczenia rentowe, tj. wydatki na renty z tytułu niezdolności do pracy (75%) oraz renty rodzinne (13%).

Od 1 stycznia 2003 r. obowiązuje nowa ustawa o ubezpieczeniu wypadkowym z dnia 30 października 2002 r. [6]. Ustawa ta określa:

- rodzaje świadczeń z ubezpieczenia wypadkowego oraz warunki nabywania prawa do tych świadczeń
- zasady i tryb przyznawania świadczeń, ustalania ich wysokości oraz zasady ich wypłaty
- zasady różnicowania stopy procentowej składki na ubezpieczenie wypadkowe w zależności od zagrożeń zawodowych i ich skutków
- zasady finansowania prewencji wypadkowej.

Ubezpieczeniem wypadkowym, zgodnie z nową ustawą, zostały objęte wypadki przy pracy i choroby zawodowe. Wypadki w drodze do i z pracy zostały wyłączone z ubezpieczenia wypadkowego.

Świadczenia z ubezpieczenia wypadkowego

Z ubezpieczenia wypadkowego, z tytułu wypadku przy pracy lub choroby zawodowej, przysługują:

- zasiłek chorobowy, w wysokości 100% podstawy wymiaru składek, przysługujący ubezpieczonemu od pierwszego dnia niezdolności do pracy

- świadczenie rehabilitacyjne, w wysokości 100% podstawy wymiaru składek, dla ubezpieczonego, który po wyczerpaniu prawa do zasiłku chorobowego jest nadal niezdolny do pracy, a dalsze leczenie lub rehabilitacja lecznicza rokuje odzyskanie zdolności do pracy

- zasiłek wyrównawczy dla ubezpieczonego będącego pracownikiem, którego wynagrodzenie uległo obniżeniu wskutek stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu

- jednorazowe odszkodowanie dla ubezpieczonego, który doznał stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu

- jednorazowe odszkodowanie dla członków rodziny zmarłego ubezpieczonego lub rencisty

- renta z tytułu niezdolności do pracy dla ubezpieczonego, który stał się niezdolny do pracy wskutek wypadku przy pracy lub choroby zawodowej

- renta szkoleniowa dla ubezpieczonego, w stosunku do którego orzeczono celowość przekwalifikowania zawodowego ze względu na niezdolność do pracy w dotychczasowym zawodzie, spowodowaną wypadkiem przy pracy lub chorobą zawodową

- renta rodzinna dla członków rodziny zmarłego ubezpieczonego lub rencisty

- dodatek do renty rodzinnej dla sieroty zupełnej

- dodatek pielęgnacyjny

- pokrycie kosztów leczenia z zakresu stomatologii i szczepień ochronnych oraz zaopatrzenia w przedmioty ortopedyczne (nie objętych refundacją z ubezpieczenia zdrowotnego).

ZUS może odmówić przyznania świadczeń z ubezpieczenia wypadkowego w przypadku:

- nieprzedstawienia odpowiedniej dokumentacji powypadkowej lub decyzji Państwowego Inspektora Sanitarnego uznającej chorobę zawodową

- nieuznania w protokole powypadkowym lub karcie wypadku, zaistniałego zdarzenia za wypadek przy pracy

- gdy protokół powypadkowy lub karta wypadku zawierają stwierdzenia bezpodstawne.

Działalność prewencyjna i rehabilitacyjna

Ustawa o ubezpieczeniu wypadkowym uwzględnia finansowanie prewencji wypadkowej w wysokości do 1% należnych

składek na ubezpieczenie wypadkowe, przewidzianych w planie finansowym Funduszu Ubezpieczeń Społecznych na dany rok budżetowy. Wymienione środki mają być przeznaczane na finansowanie działalności związanej z zapobieganiem wypadkom przy pracy i chorobom zawodowym, a zwłaszcza na:

- analizy przyczyn i skutków wypadków przy pracy, głównie wypadków śmiertelnych, ciężkich i zbiorowych oraz chorób zawodowych

- upowszechnianie wiedzy o zagrożeniach powodujących wypadki przy pracy i choroby zawodowe oraz sposobach przeciwdziałania tym zagrożeniom

- prowadzenie prac naukowo-badawczych mających na celu eliminację lub ograniczenie przyczyn powodujących wypadki przy pracy i choroby zawodowe.

W celu realizacji przedstawionych zapisów ustawy o ubezpieczeniu wypadkowym ZUS rozpoczął w br. działania dotyczące wdrożenia i finansowania programu prewencji wypadkowej.

Zasady ustalania składki na ubezpieczenie wypadkowe

Zgodnie z nowymi uregulowaniami prawnymi wysokość składki na ubezpieczenie wypadkowe jest zróżnicowana w zależności od liczby osób ubezpieczonych przez płatnika składek oraz występowania zagrożeń zawodowych i ich następstw. Podstawowe zasady różnicowania składki zostały określone w ustawie o ubezpieczeniu wypadkowym, a szczególności podano w rozporządzeniu ministra pracy i polityki społecznej z dnia 29 listopada 2002 r. [7].

Składka na ubezpieczenie wypadkowe ustalana będzie na rok składkowy obejmujący okres od 1 kwietnia danego roku do 31 marca roku następnego.

Płatnicy składek podzieleni zostali na dwie grupy:

- zgłaszający do ubezpieczenia wypadkowego nie więcej niż 9 ubezpieczonych

- zgłaszający do ubezpieczenia wypadkowego co najmniej 10 ubezpieczonych.

Dla wszystkich płatników składek zgłaszających do ubezpieczenia wypadkowego nie więcej niż 9 ubezpieczonych stopa procentowa składki na ubezpieczenie wypadkowe jest taka sama i wynosi połowę najwyższej stopy procentowej ustalonej na dany rok składkowy dla grup działalności. Stopy procentowe dla grup działalności zostały określone w rozporządzeniu ministra pracy i polityki społecznej. Zgodnie z zasadami określonymi w rozporządzeniu [9] (tabela) najwyższa stopa procentowa składki wynosi obecnie 3,86%, a zatem płatnicy składek zgłaszający do ubezpieczenia społecznego nie więcej niż 9 ubezpieczonych opłacają od 1 stycznia 2003 r. składkę w wysokości 1,93% podstawy wymiaru składek (50%).

Dla płatników składek zgłaszających do ubezpieczenia wypadkowego co najmniej 10 ubezpieczonych stopa procentowa składki na ubezpieczenie wypadkowe jest zróżnicowana. Płatnicy składek zostali przyporządkowani do określonych grup w zależności od rodzaju działalności według Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD), ujętej w rejestrze REGON podmiotów gospodarki narodowej.

Zróżnicowanie składki odbywać się będzie dwuetapowo. W pierwszym etapie, obejmującym okres od 1 stycznia 2003 r. do 31 marca 2006 r., składka będzie zróżnicowana jedynie na poziomie działalności, natomiast w drugim etapie – na poziomie płatnika składek.

Stopę procentową składki na ubezpieczenie wypadkowe, w zależności od kategorii ryzyka przypisanej do grupy działalności, kategorii ryzyka i stopy procentowej składki na ubezpieczenie wypadkowe ustala minister gospodarki, pracy i polityki społecznej. Kategorię ryzyka dla grupy działalności ustala się w zależności od ryzyka określonego następującymi wskaźnikami częstości (na 1 tys. ubezpieczonych):

- uszkodzowanych w wypadkach przy pracy ogółem

- uszkodzowanych w śmiertelnych i ciężkich wypadkach przy pracy

- stwierdzonych chorób zawodowych

- zatrudnionych w warunkach zagrożenia.

W okresie do 31 marca 2007 r. najniższa stopa procentowa składki ustalona dla grupy działalności nie może wynosić mniej niż 25% najwyższej stopy procentowej. Przyjmując, że najwyższa stopa procentowa składki wynosi 3,86% podstawy wymiaru składek (dla grupy działalności „górnictwo i kopalnictwo surowców energetycznych”), najniższa stopa procentowa składki dla kilku grup działalności wynosi 0,97%.

Przepis dotyczący różnicowania składki na poziomie płatnika składek wejdzie w życie 1 kwietnia 2006 r. Utrzymane zostaną wówczas zasady obowiązujące w pierwszym etapie, a ponadto będzie ustalana kategoria ryzyka dla poszczególnych płatników składek w zależności od ryzyka określonego następującymi wskaźnikami częstości (na 1 tys. ubezpieczonych):

- uszkodzowanych w wypadkach przy pracy ogółem

- uszkodzowanych w wypadkach przy pracy śmiertelnych i ciężkich

- zatrudnionych w warunkach zagrożenia.

Wpływ wskaźników częstości uszkodzowanych w wypadkach przy pracy ogółem oraz śmiertelnych i ciężkich na ustalenie kategorii ryzyka dla grupy działalności jest równy i wynosi po 25%, natomiast wpływ wskaźnika dotyczącego zatrudnionych w warunkach zagrożenia jest dwukrotnie wyższy i wynosi 50%.

Kategoria ryzyka będzie ustalana na podstawie danych przekazywanych przez płatników składek do odpowiednich oddziałów ZUS za trzy kolejne lata kalendarzowe.

Dla każdego płatnika składek ustalony zostanie wskaźnik korygujący, przez porównanie jego kategorii ryzyka z kategorią ryzyka ustaloną dla grupy działalności, do której dany płatnik został zaliczony. Zgodnie z ustawą o ubezpieczeniu wypadkowym, w okresie od 1 kwietnia 2006 r. do 31 marca 2009 r., rozpiętość wskaźnika korygującego wynosić ma od 0,8 do 1,2 – a w okresie późniejszym od 0,5 do 1,5. Szczegółowe zasady określania wskaźnika korygującego zawiera rozporządzenie ministra pracy i polityki społecznej [7]. Ogólnie biorąc, jeśli ka-

tegoria ryzyka ustalona dla płatnika składek będzie wyższa od kategorii ryzyka ustalonej dla grupy działalności, wskaźnik korygujący będzie wyższy od 1, jeśli niższa, wskaźnik korygujący będzie niższy od 1. Stopa procentowa składki dla płatnika składek będzie wynikała z pomnożenia stopy procentowej ustalonej dla grupy działalności przez określony dla niego wskaźnik korygujący.

Podsumowanie

Wprowadzony w Polsce od 1 stycznia 2003 r. nowy system ubezpieczenia wypadkowego został dostosowany do wymogów gospodarki wolnorynkowej. Określony w ustawie o ubezpieczeniu wypad-

kowym zakres zadań tego ubezpieczenia oraz zasady jego finansowania oparte na zróżnicowanej składce zbliżają to ubezpieczenie do rozwiązań funkcjonujących w wielu krajach Unii Europejskiej [8].

Należy ponadto wskazać na niektóre zasady przyjęte w Polsce, różniące je od zasad stosowanych w ubezpieczeniu wypadkowym większości krajów Unii Europejskiej. Należą do nich m.in.:

- wyłączenie wypadków w drodze do i z pracy z ubezpieczenia wypadkowego
- uwzględnienie w przyjętych kryteriach różnicowania składki na ubezpieczenie wypadkowe wskaźników dotyczących nie tylko skutków, lecz także przyczyn zagrożeń zawodowych.

W przyjętych w ubezpieczeniu wypadkowym rozwiązaniach dotyczących zróżnicowania składki zostały uwzględnione uwarunkowania polskiej gospodarki, związane zwłaszcza z trudną sytuacją ekonomiczną przedsiębiorstw sektora publicznego reprezentujących gałęzie gospodarki objęte procesami restrukturyzacji (np. górnictwo węglowe, hutnictwo żelaza, przemysł stoczniowy). Z tego względu zostały przyjęte rozwiązania polegające zarówno na etapowym wprowadzaniu systemu zróżnicowanej składki jak i na ograniczeniu w pierwszych latach funkcjonowania ubezpieczenia wypadkowego zakresu zróżnicowania składki między branżami.

PIŚMIENNICTWO

- [1] Loga J. *Ubezpieczenie od wypadków przy pracy i chorób zawodowych*. W: *Rozwój ubezpieczeń społecznych w Polsce*. Ossolineum, Wrocław 1991
- [2] Janelli J. *Ustawa o ubezpieczeniu od wypadków*. Zakład Ubezpieczeń od Wypadków, Lwów 1926
- [3] Rzepecki J. *Model zróżnicowanej składki na społeczne ubezpieczenie wypadkowe*. „Bezpieczeństwo Pracy” 2(346), 2000, s. 25
- [4] Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych. DzU nr 137, poz. 887 z późn. zm.
- [5] *Informacja o świadczeniach pieniężnych z funduszu ubezpieczeń społecznych i funduszu alimentacyjnego*. IV kwartał 2002 r. ZUS, Departament Statystyki, Warszawa 2003
- [6] Ustawa z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych. DzU nr 199, poz. 1673
- [7] Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 29 listopada 2002 r. w sprawie różnicowania stopy procentowej składki na ubezpieczenie społeczne z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych w zależności od zagrożeń zawodowych i ich skutków. DzU nr 200, poz. 1692
- [8] Rzepecki J. *Rola i zadania ubezpieczenia wypadkowego*. „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1, 2002

Tabela
KATEGORIE RYZYKA ODNOŚZĄCE SIĘ DO GRUP DZIAŁALNOŚCI I STOPY PROCENTOWE SKŁADKI NA UBEZPIECZENIE WYPADKOWE

Lp.	Grupy działalności	Kod PKD	Kategorie ryzyka	Stopy procentowe składki, %
1	Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo	A	8	2,26
2	Rybołówstwo i rybactwo	B	8	2,26
3	Górnictwo i kopalnictwo surowców energetycznych	CA	14	3,86
4	Górnictwo i kopalnictwo surowców innych niż energetyczne	CB	13	3,60
5	Produkcja artykułów spożywczych, napojów i wyrobów tytoniowych	DA	7	2,00
6	Produkcja wyrobów włókienniczych i odzieży	DB	4	1,20
7	Produkcja skór wyprawionych i wyrobów ze skór wyprawionych	DC	5	1,47
8	Produkcja drewna i wyrobów z drewna	DD	12	3,33
9	Produkcja masy włóknistej, papieru oraz wyrobów z papieru, działalność publikacyjna i poligraficzna	DE	5	1,47
10	Wytwarzanie koksu i produktów rafinacji ropy naftowej i paliw jądrowych	DF	6	1,73
11	Produkcja wyrobów chemicznych	DG	6	1,73
12	Produkcja wyrobów gumowych i z tworzyw sztucznych	DH	7	2,00
13	Produkcja wyrobów z surowców niemetalicznych pozostałych	DI	9	2,53
14	Produkcja metali i wyrobów z metali	DJ	9	2,53
15	Produkcja maszyn i urządzeń, gdzie indziej niesklasyfikowana	DK	8	2,26
16	Produkcja urządzeń elektrycznych i optycznych	DL	5	1,47
17	Produkcja sprzętu transportowego	DM	9	2,53
18	Produkcja, gdzie indziej niesklasyfikowana	DN	8	2,26
19	Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę	E	6	1,73
20	Budownictwo	F	8	2,26
21	Handel hurtowy i detaliczny, naprawa pojazdów mechanicznych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego	G	3	0,97
22	Hotele i restauracje	H	3	0,97
23	Transport, gospodarka magazynowa i łączność	I	5	1,47
24	Pośrednictwo finansowe	J	2	0,97
25	Obsługa nieruchomości, wynajem, nauka i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej	K	4	1,20
26	Administracja publiczna i obrona narodowa, obowiązkowe ubezpieczenia społeczne i powszechne ubezpieczenie zdrowotne, organizacje i zespoły eksterytorialne	L, Q	3	0,97
27	Edukacja	M	6	1,73
28	Ochrona zdrowia i opieka społeczna	N	5	1,47
29	Pozostała działalność usługowa komunalna, społeczna i indywidualna	O	5	1,47

Źródło: Rozporządzenie ministra pracy i polityki społecznej [7]

